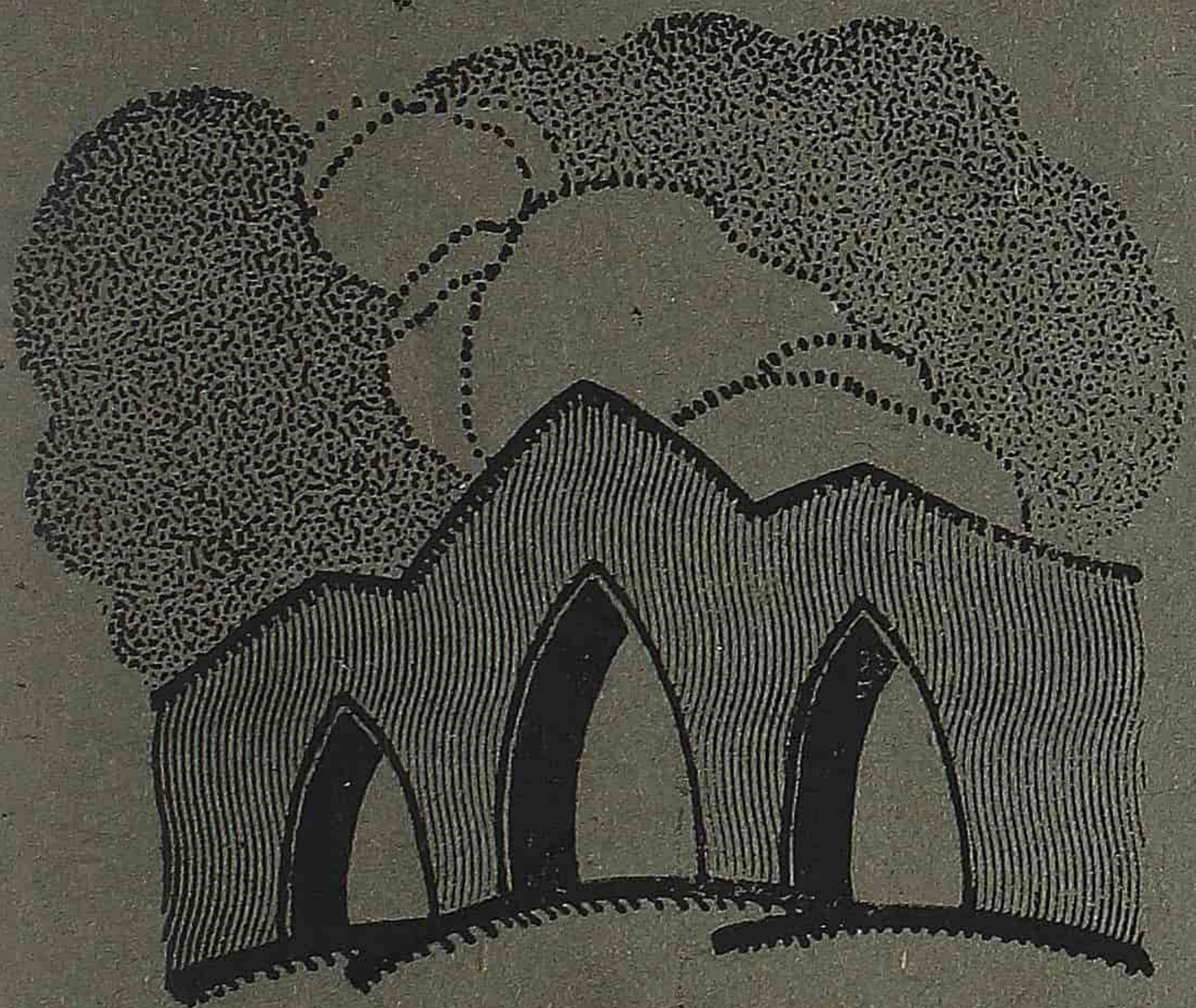

П. Б. б
168

Зубовская

СТАРИЦА

arguing

Myan Zacobuty

was for the purpose of

and was never published

J. B. [Signature]

УНИВ БИБЛИОТЕКА

И. Б. 45781

БЕОГРАД
Акционарска Штампарија А.Д., Војин Пуљевић, Влајковића 4.
1 9 2 5.

На Опленцу, у Својој цркви,
Под високим, каменим сводовима,
Куда сунце с шешком муком слази,
Борави сан, вечиши и шихи,
Наш Сшари Краљ.....
А дан за даном мирно пролази.

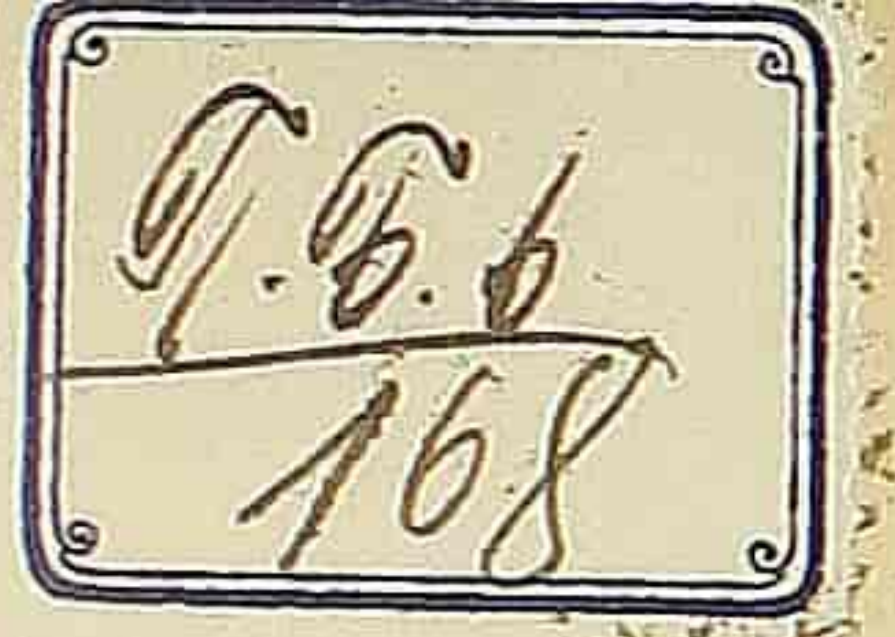
Саркофаг бели, окружен цвећем,
Увелим и свежим,
Скрива Му шело,
А пламен кандила и свеће, који се не гаси,
Дрхће и пева немо Сшароме Краљу опело.....
А дан за даном мирно пролази.

И нека и даље, до бесконачноши,
Вечни пламен кандила и свеће
Обасјава овај свеши гроб,
Јер у њему почива наш Сшари Краљ
Који девеш сшо пейнаесше беше изгнаник,
А не хше да буде роб!

Голошу Свога народа
Поднесе храбро са Својим Сином и Вишезима
Као мученик,
Са Својим Сином и Вишезима
Враши се, после Голоше, у Свој родни крај
Као победник!

*Сва права по овоме делу задржава
писац и издавач
Јован В. Мокрањац*

САРАЈЕВО,
новембра 1925 год.

ЈОВАН В. МОКРАЊАЦ

СТАРИ КРАЉ

драмске слике једног новембарског
дана у Албанији 1915-те године.

Л И Ц А:

Сѣари Краљ.

Пуковник-Његов Ађуџанџи.

Сѣаноје-Трећепозивац.

Милија-Обвезник I Позива.

Раде-Кадровац.

} војници стражари.

I
II
III
IV

} војник-авет.

Жена.

Девојка.

Инвалид.

} избеглице.

Сѣари Арнауџин.

Млади Арнауџин.

Мајор, Команданџи Баџаљона.

Војник.

Неколико Гардисѣа и Есадоваца. Два офицера у свиѣи Краљевој. Догађа се половином новембра 1915-ѣе године у Албанији.

Албански крш и јад. У дну огромна планина која се стрмо спушта у долину. Кроз долину, напред — на левој страни — тече поток. С десне стране, поред једне путање, разапет је мали, бедан шатор пред којим тиња ватра. Под шатором, покривени подераним шињелима и поњавама, спавају три војника — стражара: Милија, Станоје и Раде.

Пред свитање зоре једног тужног новембарског дана 1915-те године. Ветар на махове фијуче а снег по мало пада.

I

Низ планину у дну полако слазе четири авети од негдашњих војника Старога Краља. У овешталој одећи, јадни и бедни, али с пушком о рамену, они се једва вуку један за другим.

I *Војник.* (изнемоглим, једва чујним гласом)
Ево!..... Свиће! (показује лево)

II *Војник.* (изнемогло) Последњи пут!.....

III *Војник.* (отегнуто, тужно) Ја се гасим, браћо!.....

IV Војник. (изнемоглим гласом) И ја исто, друже глади! .....

II Војник. (додаје) и смрти!

III Војник. (мало одређенијим гласом) Смрт ће ми бити васкрснуће!

IV Војник. Право кажеш, друже глади и смрти!

II Војник. (после мале паузе) А некада?!? Ту скоро!... ..

III Војник. (додаје)..... бејасмо ратни другови! Сад је све прошло.....

IV Војник. (додаје)..... и пропало! И кућа, и земља..... и Отаџбина!.....

III Војник. За увек!..... Спаса нам нема!

I Војник. (застане — јачим гласом) Не, не!..... Нисмо ми цела Србија, браћо!.... А она ће се дићи..... она ће васкрснути!.....

II Војник. (побожно) Дај, Боже!.....

III и IV Војник. (крсте се) Нека тако буде!

(Сви застају и после ових речи побожно дижу своје уморне главе Сунцу, које се рађа. У очима и на лицу види им се нада да ће се речи њихова друга кадтад да обистине).....

I Војник. (полази напред и примети шатор и ватру).... Ено ватре!... То су наши! Још и за нас има живота!

IV Војник. Он је од нас тако далеко!....

II Војник. Па, ипак, ту је. ...

I Војник. (поклекне од изнемоглости. Остали се скупе око њега).

IV Војник. (II Војнику) и смрт!..... Видиш ли? Она долази!..... (показује на I Војника)

I Војник. Још не, смрти, још не!.... Још хоћу да живим! (диже се уз припомоћ осталих другова).....

II Војник. (I Војнику, пошто се овај повратио) Зар ти први од нас?!?..... (осталима) Право би било сви од једном! Зар не?!?.....

IV Војник. Тако је!

III Војник. Нераздвојни сад у смрти као некад у борбама!

II Војник. Некад..... ту скоро!

III Војник. (тужно) Све је прошло!.....

IV Војник. (додаје)..... и пропало! И кућа, и земља..... и Отаџбина!.....

II Војник. (одређено) Не, брате, не!.....
Нисмо ми цела војска!.....

Сишли су у долину и полако прилазе ватри.

II

I Војник. (зауставља се крај ватре и виче попут шатора) Еј!.... Браћо!.... Војници!

II Војник. (пришао шатору и буди Милију)
Друже!

Милија. (скаче бунован. И он је пре авет а не живо биће) Ко је то?!? Ко је то?!?

II Војник. Твоји ратни другови!
(Сва четворица гледају Милију и ћуте).

Милија. (гледа у њима смрт, која и по њега долази..... Од једном скаче и готово избезумљен виче) Идите!.... Бежите!..... Ја вас се одричем!
(дрмуса Станоја а гледа у Војнике) Идите!.. Бежите!... ..

Станоје. (скаче иза сна) Шта је, Милија?!?... Ко те напада?!? (диже се).

(Војници-авети упутили се ватри и седају око ње на камење).

Милија. (показујући попут Војника) Зар не видиш?!?... То су весници и моје смрти!

Станоје. Умири се, шта то говориш?!? Па то су војници, наши другови!.....

Милија. (кашље — устаје и раскопчава копоран) Ватра ме прождире.... гори свег!.... Мој крај је близу! Видећеш, Чика Станоје!

Станоје. (натерује Милију да се закопча) То ће да ти шкоди. Закопчај се! Буди присебан! (прилази с Милијом ватри и ступа у тих разговор с Војницима).....

Раде. (нагло се буди) Зар већ свануло?!?...
(устаје, посматра око себе и зауставља се на војницима. Гледа их неко време немо, тупо и пита се тихо:) Мајко моја, да ли ћу и ја овим трагом?!?...
(прилази им).

Станоје (Војницима). Овуда свако од нас трпи и мучи се како зна и уме. А ми смо војска а с нама је и наш Стари Краљ са Својим Сином! Он данас пролази!

Милија (тихо — више за себе) Ми се смењујемо? (обрадује се).

Раде. Откуда то знаш?!? Ко ти рече?!? Причај! (Сви обратe пажњу на Станојеве речи).

Станоје. Ноћас прођоше неки официри из Врховне.... одоше за Скадар да тамо спреме све што треба за војску! Огрејаше се крај ове ватре и у разговору ми још рекоше: Стари Краљ је заноћио у Флетију, два сата хода одавде! Данас овуда пролази. За Старим Краљем иде Његов Син а наш Вођа! И један део војске пролази овим путем с Војводом Путником! Други део војске с Војводама Степом и Мишићем иде преко Црне Горе и цела се војска састаје у Скадру! Тамо се имамо сви да зауставимо, одморимо и нахранимо!

IV Војник. Само да не буде као до сада што је било: једно се причало, а, ево, шта се дочекало!

III Војник. Треба донде доћи!

Раде. Колико знамо Скадар није далеко одавде! Дан-два хода!

II Војник. За здрава војника, а за нас? (показује на себе, своје другове и на Милију) И сувише!.....

I Војник. (Станоју) Па, после!?! Шта још рекоше?

Станоје. Од Скадра се иде на Сан-Ђовани и за Валону. Одатле здрави војници иду лађама за Африку и на Крф, једно острво!

Милија. (бојажљиво) А болесни?!?

IV Војник. (болно-иронично) У море, друже!

Станоје. Не, већ у Француску, која нам је понудила своје гостопримство!

(Тајац. Сви су изненађени овим вестима и чисто не верују).....

II Војник. (после паузе) То још има наде!

IV Војник. Ако та помоћ не омане!

I Војник. (Станоју) Добро, а зар не запита шта ће бити с војском, ко ће да је збрине

оружјем, ко да спреми за нову борбу, јер ми још нисмо сасвим пропали!

Станоје. Опет Французи, а доцније и остали савезници!

(Сви Војници, озарена лица шапћу тихо, по-божно: Французи).

Станоје. Они су нам спасиоци! Да њих није зло би било још веће и теже!

I Војник. (Станоју — коме пружа руку) Хвала ти, стари, на тим речима! (озарено иако исцрпеним гласом:) Сад је смрт далеко од нас! (обраћа се својим друговима) Зар не, другови?!? (Остала тројица Војника-авета дижу се и одговоре:) Тако је!

I Војник. Онда, да идемо даље! За Скадар.... за Француску, нашу нову домовину!

Сви Војници: Да идемо.... да крећемо! (спремају се за пут).

Милија. (тихо Рали) Али куда?!?...

III Војник. (полазећи десно — путањом поред шатора) У сусрет животу! Збогом остајте!

II Војник. (иде за њиме и додаје) и новој земљи! У здрављу!

Милија. (I Војнику:) Зар има још снаге у вама?!?

I Војник. Нада нас води све даље и даље! (одлази десно а за њиме IV војник).

IV Војник. (одлазећи) Нек' живи Француска!

(Станоје, Милија и Раде чисто не верују ономе што се око њих дешава. Ћуте. Њихово ћутање нарушава узвик отишлих Војника: *Живела Француска!.....*)

Станоје. (показујући попут десне стране куда су отишли војници). Кад се овако шта догађа ја верујем да ћемо се поново дићи! (пауза).

Милија. (Тихо — за себе). И мени ће Француска да врати здравље!... (Станоју). И ја бих што пре за Скадар, што пре за Француску!

Станоје. Све ће бити, само стрпљења и вере у Бога, који нас, ето, није сасвим напустио! Ал' друже, ти прилегни мало те се одмарај!

Раде. Да будеш оран за пут!

Станоје. Добро се уви, јер је прилично захладнело! (Ради:) А ми, хајдемо по шибље да ватра буде добра, кад Стари Краљ дође! (одлазећи десно с Радом) А Он свакога часа може да наиђе!....

III

(Милија остао сам. Замишљен је а често га и кашаљ спопадне. Силази на поток и умива се. После умивања окреће се сунцу и крсти. Враћа се шатору и шапуће:)

Милија. Само да издржим до Француске!...

Стари Арнауџин. (долази с леве стране — поред потока — и упућује се за Милијом. Руке дрши у чакширама а под десном окачена је секира. Сустиже Милију и ословљава га:)

Добро јутро, Србине — Војниче!

Милија. (тргнут из мисли нагло се окреће)
Бог ти добро дао!.....

Стари Арнауџин. (пришао ватри) Уранио?!?

Милија. По невољи! (чара ватру)

Стари Арнауџин. Шта ћеш! (огрејао руке и вади дуван да завије). Много се мучите!

Милија. Али, и нашим мукама дошао је крај! Данас дижемо шатор и идемо даље!

Стари Арнауџин. Имаш још друштва?
Где ти је?

Милија. Оде по шибље (показује на десну страну) за ватру, јер се дрво на овом камену тешко налази!

Стари Арнауџин. Има га, ама је подалеко.
(пружа му кутију с дуваном) Дед', запали и ти!

Милија. Хвала ти. Не пушим!

Стари Арнауџин. (запали цигару... увлачи неколико димова,... ћути и сажаљиво посматра Милију)... А... ти си нешто слаб?.....

Милија. Да... нешто мало... (збуњен је) Није ни чудо! Зар је ово живот?!?..... До пре два месеца бејаш добар са здрављем а сад? Једва се вучем као да ми је педесета иако ми је тек тридесета! Пустите овај рат!

Стари Арнауџин. Шта ћеш: судбина!
(бојажљиво) Можда би, ипак.... боље било да... си.. остао... да ниси пошао овим путем?!?.....

Милија. (одређеним и мало увређеним гласом:) Ја нисам то хтео иако сам због слабости могао!

Стари Арнауџин. (благо:) Опрости! Рекох ти онако... знаш... због неге, која ти је потребна!

Милија. Имаћу је, само да до Скадра дођемо!.....

Стари Арнауџин. (после паузе) Идете на Скадар?!?...

Милија. Да!... А колико је донде?

Стари Арнауџин. Па једно дан-два хода!

Милија. А од Скадра до Сан Ђовани?!

Стари Арнауџин. Опет толико!

Милија. (тихо више за себе) Дакле.... кроз четири дана... (изразито) па..... онда море!

Стари Арнауџин. (посматра Милију и врти главом)

Милија. (приметио је израз Арнаутиновог лица и разуме шта он значи.... Једно време ћути и гледа укочено у Арнаутина — притајено) Мислиш ли, зар, да нећу издржати?!?...

Стари Арнауџин. (избегава да Милији одговори, јер је приметио да Милија своме питању придаје нарочиту важност... Ћути и слеже раменима).

Милија. Кажи!... Реци!... Што се снeбиваш?!?

Стари Арнауџин. Шта те ја знам, човече!

Милија. (брзо) Па баш зато, што ме не знаш и што ме данас први пут видиш, реци ми отворено: како ти се чиним за тај пут?!? Ево! (стаје пред њиме) Погледај ме добро, али добро, само ми реци истину!... (молећиво) Буди искрен!....

Стари Арнауџин. (ћути неко време и напослетку једва процеди кроз зубе:) Не ваљаш!...

Милија. (мало се тргне)

Стари Арнауџин. (гледа га сажаливо) Не ваљаш, па то ти је!

Милија. (напрегнуто:) Баш... никако?...

Стари Арнауџин. .. Да!....

Милија. (замишљен је,... мрачан...)

Стари Арнауџин. (снебивајући се) Питао си ме, па ти и говорим искрено... отворено! За тебе је постеља, лежање а не пешачење и ломљење преко Албаније... За тебе је да имаш одмора... да имаш неге... да ти се носе понуде.... иначе....

(У томе се враћају Станоје и Раде са шибљем и стају са стране да чују разговор).

Милија. Иначе?!... Смрт?!?...

Стари Арнауџин. (тихо) Да!... На њу нећеш дуго да чекаш! (још тише) Смрт ти гледа из очију!

Милија. (Тешко му је. Бори се једно време са самим собом и све више пада у јарост. Скаче са свога места) Велиш смрт?!?... Баш она?!?... Ти ми њу и желиш! (јетко) Ти се и радујеш што је она ту?!?

Стари Арнауџин. (изненађен је Милијиним речима устаје с места, погледа попут Станоја и Раде) Али.... (хоће нешто да каже)

Милија. (прекида га — гњевно, уносећи му се у лице) Сви сте нам ви непријатељи! Иди .. бежи, погана веро, (Стари Арнаутин се махинално прихвати сикире) да ти крв и мозак не проспем по овом белом покрову! (притрчава шатору и хоће да зграби пушку, али посрне савладан кашљем и задржан од Раде, који му је пришао)

Раде. Милија!... Брате!... Умири се!..

Сџаноје. (пришао Старом Арнаутину и с њиме говори умирујући га)

Милија. (кроз кашаљ Ради) Ја хоћу живот, а он ми прориче смрт.... ја хоћу на море.... у Француску.... а он?!?

Раде. (га теши и умирује)

Сџаноје. (тихо, испраћајући Старог Арнаутина лево) Остави нас, стари, а њему опрости!

Стари Арнаутин. (полазећи лево — скрушено) Мислио сам.... знаш.... да мени дође... горе у село... да га негујем, па ако издржи добро јест'.... а ако не, а оно да има ко ће очи да му заклопи! Ја сам Арнаут-Хришћанин!... А он?!?..

Сџаноје. Шта ћеш! Биће онако како му је суђено!

(рукује се са Старим Арнаутином, који погру-

жен одлази уз планину по њеној левој страни. За време потоњег говора Станоја и Раде он се види)

Раде. (Милији) Лези па се одмарај! Заспи и заборави овај сусрет!.....

Станоје. (пришао шатору — Милији, благо) Веруј у Бога а друге не питај! Данас се крећемо, чим Стари Краљ прође, а сутра ћемо већ бити у Скадру!

Милија. (леже, увија се у шињел) А после на море.... па за Француску! (тихо — побожно:) Она ће ми вратити моје здравље?!?

Станоје. (покрива га поњавом преко главе) Да, да! Само се умири и одмори!..... .. (тихо-тужним гласом:) И сањај о мору и о Француској!

(Станоје и Раде подстичу ватру и ћуте).

Раде. (тихо — показујући попут Милије) Сиромах човек! Кад би само издржао!... Ал' овакав какав је тешко да ће и до Скадра доћи!

IV

(На планини, на десној страни, указују се: Инвалид, Жена и Девојка).

Инвалид. (довикује Старом Арнаутину, који се још види на левој страни планине) Еј!..... Арнаут, бре!.... Еј!..

(Станоје и Раде обратe пажњу)

Стари Арнауџин. (виче) Еј!...

Инвалид. Где је „џада“ за „Шкодра“?....

Стари Арнауџин (показује попут шатор а затим се губи из вида)

Инвалид. (примети Станоја и Раду, који су стали на средину — даје им руком знак)

Раде (довикује) Овамо, еј!..... Овамо!.....
(Инвалид, Жена и Девојка силазе у правцу шатора)

Раде. (Чика Станоју) Бежанија!.. Залутала!

(Млади Арнаутин с пројом под пазухом појављује се и стаје на брежуљак више потока. Посматра Станоја и Раду и гледа попут планине са које силазе избеглице. Нешто се мисли)

Станоје. (у први мах није приметио Младог Арнаутина, јер је посматрао попут планине. Од једном, инстинктивно се окреће, види Младог Арнаутина. Покретом главе пита га: Шта хоће?.... Спази му црно-зелену проју под пазухом) „Бук“?

Млади Арнауџин. (показује на проју)

Раде. (Станоју) Даћу му ја сребра! (вади из недара завежљај из кога показује 1 сребрни динар Младоме Арнаутину)

Млади Арнауџин. (одбија главом — гледа на планину.....)

(Станоје и Раде му прилазе)

Млади Арнауџин. (показује на кошуљу)

Раде. Јок! (показује му ближе динар) Динар!
Срма!

Млади Арнауџин. (одбија главом и поново показује на кошуљу)

Станоје. (замислио се за тренутак. Одлучно се раскопчава, дајући шињел и копоран Ради да држи и скида кошуљу са себе. На њему остаје још једна кошуља) На! (пружа је Арнаутину који даје проју и губи се лево).

Станоје. (даје проју Ради) Склони нам је за пут, а у Скадру ће твој сребрни динар више да вреди него ли овде! (облачи копоран и шињел).

Раде. (прилази шатору и меће проју под узглавник Чика Станоја)

V

Инвалид. Помаже Бог, браћо! (За њиме долазе Жена и Девојка)

Станоје. } Бог вам помогао!
Раде. }

Жена. (рукује се, за њом Девојка) У мало се не изгубисмо!

Инвалид. (сео крај ватре и греје се) Та нашли би смо пут, али овакве ватрице... тешко, Бога ми!

Станоје. Огрејте се и Бог вам помогао свуда и на сваком месту!

Девојка. За сада нам и помаже! Мајка се добро држи, а Скадар већ није тако далеко! Куда се иде?...

Раде. (показује јој на путању поред шатора на десној страни) Овуда, а до њега има, бар тако Арнаути кажу, дан-два хода! После долази равница, зеленило! Тамо још нема зиме!

Жена. Како ће то добро доћи после овог крша и јада!.... Никад ни у сну нисам могла да помислим, да ћу проћи пешке оволика брда и просторе! Чак од Краљева!

Станоје. (показује на Раду и попут шатора) А ми?!? Чак од Београда!

Инвалид. (Станоју) Кад га помену,.... ноћас сам се сећао нашег Белог Града! Коначили смо у Флетију — два сата хода одавде! У једном ниском, чађавом и напуштеном хану, на мало сламе.... међу децом, још неким избеглицама и војницима, проведосмо прошлу ноћ! А знаш ли ко је био још с нама?!?..... Стари Краљ!.... Е, не могадох ока склопити! Замисли, друже: Београд..... Двор! А овде Албанија и ниски, чађави хан!... Тамо — Краљ,

Господар, а овде: изгнаник..... мученик!... Кад сам то ноћас доживео би ми јасно да смо заиста пропали!

Станоје. Шта ћеш! Тако Му је писано! Сад је изгнаник, мученик, а даће Бог да буде победник!

(Сви су озарени при помисли на овакву судбину Старога Краља. Инвалид, Станоје и Жена говоре тихо међу собом).

Раде. (Девојци — тихо:) А да ли се већ кренуо?

Девојка. Ми кренусмо непосредно пред Њиме. Сад ће и Он да наиђе! Сиромах Стари Краљ! И Он се мучи као и ми.

Инвалид. Само да издржи! Његове су муке далеко теже и од мојих, иако сам ја Инвалид из рата осамдесет пете године!

Жена. А он ти је, брате, миран и прибран и поред све ове наше несреће! (ступи у мимичан разговор са Станојем и Инвалидом).

Раде. (Девојци) Чим Стари Краљ прође и нас тројица крећемо за Скадар! У Скадру ћемо остати дуже..... можда ћемо се и наћи!...

Девојка. А где вам је трећи стражар?!?

Раде. (показује јој попут шатора) Ено га... спава! Много је слаб!

(На планини указује се Краљевска поворка)

Девојка. Сиромах! Није могао све ово да издржи! (гледа с Радом на планину).

Инвалид. (са Станојем и Женом причао је и први опази Краљевску Поворку) Гле!... Таман сам хтео да вам кажем сад ће и Стари Краљ да да наиђе а ето и Њега! (Жени и Девојци) Ајдемо ми, избеглице, напред, као Његова претходница! (диже се пружа руку Станоју) Хвала ти, друже! Овакве ватре тешко ћемо наћи!

Станоје. (рукују се) Хоћемо, Стари, хоћемо: онда кад снови буду истина.... кад се вратимо својима!

(Жена и Девојка одобравају Станоју, поздрављају се и полазе десно. Раде их прати.)

Инвалид. (замишљено гледа попут планине. Не верује речима Станоја) Ко ће то да дочека и да ли ће то икада бити?!?... Не верујем,.... (Станоју) јер, видиш, (показује попут планине) к'о ова планина што је највећа од осталих овде, около нас, тако је и Његов престо био међу балканским главарима! Сада?!?... Сада се, ето, спушта.... губи с Висине! А с Њиме и Његов народ! (одлази погружен десно)

Станоје. (испраћа Инвалида. Погружен је. Тешке га мисли море. Болећиво гледа попут шатора)

Раде. (маше руком избеглицама — ведро је лица).....

(Краљева поворка све је ближе долини)

Станоје. (примети приближавање поворке у којој се распознаје Стари Краљ. Тргне се из мисли, повуче Раду) Раде! Стари Краљ је већ ту! Будимо Милију, да смо на броју, да одамо војничку почаст нашем Старом Краљу! (прилази нагло шатору и узима пушку)

Раде. (дрмуса Милију) Милија! Устани! (открива га)

Милија. (придиже се мало и разрогачених очију гледа око себе) Ко ме то зове, кад још лађа није пристала. Око мене је море... још није време!

Станоје. Стари Краљ наилази!

Милија. Не скидајте ме с лађе! Ено је Француска! Пустите ме њој! (испрекидано) пу... сти... те... ме!... (пада ничице. Како падне тако и остане. Умро је)

Раде. (ослушне срце) Боже!... (Станоју) Он је мртав! (скида шајкачу)

Станоје. (скида шајкачу.....)

VI

(Стари Краљ са Својом свитом наишао је пред шатор у моменту, када је Милија издануо..... За- стао је....)

Станоје. (меће шајкачу, окреће се ка ватри и не мало се збуни кад пред собом види Старога Краља. То се исто дешава и с Радом)

Стари Краљ. (Станоју:) Шта се ту дешава, Стари Ратниче?!?....

Станоје. (показујући попут шатора) Смрт га је опростила мука и снова, Величанство!

Стари Краљ. Шта кажеш?!?... (прилази на- гло шатору) Зар умро?!?...

Станоје. Тек што издану!.....

Стари Краљ. (скида капу, крсти се. То исто чине и сви остали) Бог да те прости, Војниче- паћениче мој! (тешко Му је. Седа на камен крај ватре. Тајац..... Обазре се око Себе и даје руком знак Своме Ађутанту. Овај Му прилази, поздрав- љајући Га. Тихо — Ађутанту.) Нека се сахрани сад одмах. Његовом укопу хоћу да сам присутан!

Пуковник-Ађушанџи. Разумем, Величан- ство! (окреће се Гардистима) Четири Гардиста на- пред! (Ови му прилазе и он им даје налог, да оставе

пушке уз шатор и да копају раку за Милију — десно од шатора, покрај пута. Гардистима се придружује и Раде).

Стари Краљ. (тихо — више за Себе) Дали ће се све ово моћи да издржи до краја?!? (Станоју) Стани вољно, пријатељу! Огреј своје старе руке, које још носе оружје! Ово је твоја ватра!

Станоје. (подстиче ватру) Док смо ми овде сваког оног, који прође овим путем!

Стари Краљ. Многи и многи ће проћи овуда а колико ће од њих да се врати својим кућама?!?... И зар је овај јадник први, који умире на овоме путу?!?

Станоје. Нема смрти без суђена дана а за војника најлепша је смрт за Краља и Отаџбину!

Стари Краљ. Колико је тисућа нашло такву смрт у прошлим ратовима, а колико ће их још бити сада, у овоме рату?!? Зар сам Ја то хтео, зар сам се могао овоме да надам?!?.....

(На планини указује се поворка изнемоглих војника, пред којима иде неколико официра! Поворка се спушта у долину и путем иза шатора иде десно — за Скадар).

Стари Краљ. Ужасна је моја судбина! Дочекао сам сузе у место радости, дочекаћу клетву у место благослова! Помисао на то притискује Ми душу, ломи Моју снагу! (Приметио је поворку изнемоглих војника — Диже се и говори у узбуђењу:) Ко то силази низ ову велику и мрачну планину?!?... Зар су то Моји војници, Моји витези. . негдашњи победиоци?! Куда иду?!?... Куда?!?...

Пуковник — Ађушанш. Иду своме циљу, Величанство!

Стари Краљ. Колико их је?!? Ко их води?!?

Мајор. (Поздравља). Ја сам, Господару, Командант овог батаљона!

Стари Краљ. Батаљон војске!... Сада?!?... Једва једна чета?!? Зар не?!?...

Мајор. Има их око две стотине!

Стари Краљ. (Још Му је теже) Дакле... ни једна чета!... А колико их је било некада?!?...

Мајор. За хиљаду бораца више него сада, али, то је било у почетку овога рата!

Стари Краљ. (Станоју) Јеси ли чуо, пријатељу! За хиљаду више него сада! (Тешко Му је... мала али мучна пауза). Добро, господине Ма-

јоре! (Пружа му руку) У име Бога продужите пут!..

Мајор. (Отпоздравља Старог Краља и одлази десно).

Стари Краљ. (Утучено посматра Своје витезе, који се за тим изгубе десно), Па.. ипак... И ако су више мртви него живи они иду напред, да би већ сутра умрли за Краља и Отаџбину! (Станоју). И ти Ми рече, да је за војника најлепша смрт за Краља и Отаџбину, а од хиљаде бораца (показује десно, куда су отишли војници) једва их две стотине, од целог Мог народа остаде шака јада?!? Умиру за Краља и Отаџбину?!? Па, зар, сав овај јад и те велике жртве прво ја да примим?!? Зар ме неће клети и проклињати толике породице кад им се ранитељи не врате дома?!? О.. Боље је да умрем као овај јадник (показује попут шатора) у планини, на путу или и од непријатеља само да не дочекам клетву Мог народа, клетву коју нисам очекивао, уместо благослова, коме сам се надао! (уздишући) Боже! Испуни Ми ту једину жељу!

Станоје. Нека не буде тако као што у

болу срце Твоје осећа! Проћи ће све ово, ...
проћи ће.... (тихо говори Староме Краљу тако да
се једно време чује рад око копања гроба — гласно:)
Помислите, Величанство, да је то Ваша и наша
судбина!

Стари Краљ. Ја имам права, Стари мој
друже, да се јадам на Своју судбину, коју сам
дочекао. У Француско-Пруском рату био сам
рањен и заробљен! Спасао сам се и ропства
и смрти, да бих ово дочекао?!? Борио сам се
с пушком у руци за слободу Босне и Хер-
цеговине! И онда сам био у опасности да
погинем, да Ме убију .. па... ипак сам остао
да ово дочекам?!? И, најзад, сада, у овоме
рату, пре једно годину дана, овако стар бејох
са Својим војницима у рововима — опет с
пушком у руци! Соколио сам их личним при-
суством на јуриш у победу... али и у смрт..
не за Себе, већ за Отаџбину! Па зашто се не
нађе непријатељско зрно -- једно једино, које
би учинило крај Моме животу и које би Ме
лишило ових мука?!? Погинуо бих као Витез
— Краљ а овако?!?... Без земље, са шаком
јада идем у изгнанство да умрем као Краљ
Изгнаник! (Дигао се је. Прилази гробу у који је

већ сахрањен Милија)... Видећеш, Стари, видећеш!...

VII.

(За време док се Стари Краљ, погнуте главе, моли Свевишњем за покој душе умрлог Милије, Војник с пушком и фишеклијама, а на ногама уместо обуће има завијене крпе — силази с брежуљка и прилази ватри. Седа на камен, греје се — без шињела је — и халапљиво гута комад црнозелене проје. Њему је окренут леђима само Стари Краљ, јер се је Краљева свита — за време молитве на гробу Милијином — поставила иза шатора тако, да се не види.)

Стари Краљ. (Пошто је завршио молитву враћа се ватри погружен. Примети Војника и изненади се кад опази како гута проју. Обраћа му се благо:) Лакше, лакше! Задавићеш се!... (Остали полако прилазе).

Војник. (Летимично погледа Старога Краља и продужује да и даље гута проју). Не могу лакше, Господине, не могу! Четири дана и четири ноћи бејох без и једне мрвице! ..

Стари Краљ. (Посматра Војника и обрће се Станоју, кога значајно погледа. Потом, примети да је Војник без обуће. Згране се.) Па... ти си бос?!? Шта учини с обућом?!?

Војник. Сад је баш једем... (довршио је проју)
Сад сам је, ето, појео... (Погледа Старога Краља и познаде Га. Хоће да устане да Га поздрави, али га Стари Краљ задржава на месту)

Стари Краљ. Зар је даде за парче проје?!?

Војник. Морао сам, Господару.. Кад ми је Арнаутин затражио обућу за проју, и ја сам помислио што Ти сада мислиш: зима је... снег је... даљина је до Скадра, где нас, како сам чуо, храна чека! Не хтедох му је дати!... Рекох себи: буди и даље гладан и трпи док можеш! Није Скадар преко света, издржаћеш!... И пођем својим путем... Кад... и Арнаутин скакуће за мном! Сустиже ме и ухвати за пушку,.. нудећи ми проју и злато!.. Ја стадох као укопан! До тада сам за храну дао све што имађах при себи и на себи! (раскопчава копоран испод кога му се виде наге груди). Нисам ни мислио да бих и пушку могао да продам, иако је глад била велика: четири пуна дана и четири дуге ноћи! А сад?!?... Само је требало да је смакнем, па би било и проје и злата!... Арнаутин чека... чека!.. Очи му сјаје а лице смеши, јер мисли да ће ми је скинути с рамена! (Јако с изразом:) А мени у глави бучи,

у грудима ме нешто заптива... па бих рикнуо да ме горе чују! (Још јаче и скоро кроз сузе). Зар, Боже, дотле нас дотера?!? Зар је мало што нам земљу други отеше, што остависмо своје без заштите и помоћи, зар је мало што се мучимо и умиремо по овоме путу чувајући образ, веру, већ нас нагониш да и своје оружје дамо за насушни хлеб?!?... (Мирније) Мене те мисли распињу а Арнаутин глади брке и чека на пушку!... (Јако, с узбуђењем). Е... хтедох да му дам, али метак!... Један једини био би му довољан!... (Стишава се и продужује причу мирнијим гласом:) Побеже од мене главом безобзирце и као да ми однесе глад!... Ја продужих пут... а ускоро се глад поново јави... сада много јаче него раније!.. Па.. ипак... мисао о продаји пушке била је тако далеко од мене!... Имадох срећу, да ускоро наиђем на другог Арнаутина, коме без речи дадох обућу за проју!... Опет ће глад да дође, опет ће да ме мучи... (Свечано.) Ал, пушку не дам! (узима је у руке). Она ми је светиња! Њу си ми дао Ти, Стари Краљу, па зар да је продам?!? Зар да се одвојим од свога највернијег друга, који ме прати, брани и слави

још из Турског и Бугарског Рата?!? Била је са мнош на Церу и Руднику, сад на Ади Циганлији и у Београду, па да је дам, да је продам?!? (Свечаним гласом:) Не .. не!... Ја ћу бос да прегазим снег и лед ових брда, ја ћу да трпим глад док је у мени снаге и док има живота, ал' пушку не дам!.. Не дам!... Ја верујем, да ће се она, после свега, поново да прослави! Опет као и некад! (У екстази:) Хоће!... Хоће!..

Стари Краљ. (Још за време говора Војника био је све узбуђенији. Када је Војник завршио Он, верујући и сам у речи Војника, узима пушку и уздиже је попут неба.) Боже, и ја сада у то верујем! (Пољуби пушку и пружа је Војнику, кога загрли и у највећем узбуђењу му говори:) Чувај ту светињу, јуначе мој! Твоја пушка сада ти је Твоја

Отаџбина!

(И Стари Краљ и сви остали озарени су овим призором, који им је у овим тешким данима слома био једини зрак насмејаног сунца у Будућности)

ЦЕНА 10 ДИН.